

**Ўзбекистан Республикасы
Халық билимлендириў министрлиги**

**Әжинияз атындағы
Нәкис мәмлекетлик педагогикалық
институты**

2016-жыл «Саламат ана хәм бала жылы»на бағышлаған
«Илим хәм тәлим-тәрбия – жәмийеттиң интеллектуал айнасы»
атамасындағы Республикалық илимий
теориялық хәм әмелий конференция
МАТЕРИАЛЛАРЫ



2016 йил «Соғлом она ва бола йили»га бағишланган
«Фан ва таълим-тарбия – жамиятнинг интеллектуал кўзгуси»
мавзусидаги
Республика илмий-назарий ва амалий анжуман
МАТЕРИАЛЛАРИ

V бoлим

Нөвкис 2016

74:58 «Илим хэм тәлим-тәрбия – жәмийеттин интелекиуал айнасы»
И-44 атамасында Республикалык илимий-теориялык хэм әмелий
конференция материаллары топلامы. 2-бөлим Нөкис. НМПИ
баспаханасы 2016ж. 202 бет.

«Илим хэм тәлим-тәрбия – жәмийеттин интелекиуал айнасы» атамасындағы Республикалык илимий-теориялык хэм әмелий конференция материалларына Республикамыздың жоқары хэм орта арнаўлы оқыў орынлары педагог-хызметкерлери, үлкен илимий хызметкер-излениўшилер, магистрантлар, студентлер хэм улыўма билим бериў мектеплери муғаллимлериниң илимий-изертлеў хэм тәлим-тәрбия мәселелерине арналған илимий баянатлары киргизилген.

Конференция материалларының мазмуны хэм онда көрсетилген дереклердиң дурыслылығына авторлар жуўапкер.

Редколлегия курамы:

1. Қ.К.Оразымбетов -ректор, редколлегия баслығы
2. М.Жалелов -илимий ислер бойынша проректор, редколлегия баслығы орынбасары

Редколлегия ағзалары:

3. Қ.Қадиров -руўхыйлык хэм ағартыўшылык ислери бойынша проректор
4. М.Сарыбаев -оқыў ислери бойынша проректор
5. Қ.Қошанов -редакция баспа бөлими баслығы
6. Е.Оразымбетов -илимий-изертлеў хэм илимий педагог кадрларды таярлау бөлими баслығы
7. Б.Қурбанбаева -қарақалпақ тили кафедрасы үлкен оқытыўшысы
8. С.Шынназаров -қарақалпақ тили кафедрасы үлкен оқытыўшысы
9. Г.Патуллаева -қарақалпақ тили кафедрасы доценти
10. М.Қурбанов -қарақалпақ тили кафедрасы үлкен оқытыўшысы
11. Т.Халмуратов -рус тили хэм әдебияты кафедрасы баслығы
12. Г.Алламуратова -рус тили хэм әдебияты кафедрасы доценти
13. Э.Ешнйизова -рус тили хэм әдебияты кафедрасы үлкен оқытыўшысы
14. Н.Турабаева -рус тили хэм әдебияты кафедрасы үлкен оқытыўшысы
15. С.Елмуратова -рус тили хэм әдебияты кафедрасы үлкен оқытыўшысы
16. С.Жалилов -өзбек тили кафедрасы баслығы ў.ў.а.
17. М.Худаярова -өзбек тили кафедрасы үлкен оқытыўшысы
18. Қ.Худияров -өзбек тили кафедрасы ассистент оқытыўшысы
19. Ф.Сапаева -өзбек тили кафедрасы ассистент оқытыўшысы
20. Б.Шаниязов -инглис тили хэм әдебияты кафедрасы үлкен оқытыўшысы
21. Т.Койшекенова -инглис тили хэм әдебияты кафедрасы үлкен оқытыўшысы
22. Н.Бабаниязова -инглис тили хэм әдебияты кафедрасы ассистент оқытыўшысы

АҒАШ-ПУТА ӨСИМЛИКЛЕРІ ТҮРЛЕРІН ТУХЫМЛАРЫ АРҚАЛЫ КӨБЕЙТІҮДІҢ БИОЛОГИЯЛЫҚ ӘХМИЙЕТИ

Отенова Ф., б.и.к., доцент, Биология оқытуы методикасы кафедрасы

Қошмағамбетова Ш. 1 курс «Анық хәм тәбийий пәнлерди оқытуы
методикасы (биология)» қәнигелиги магистри

Ағаш-пута өсімликлери түрлерин көбейтиудің әпиұайи хәм үнемли усылларыдан бири оларды туқымын егиу арқалы көбейтиу болып табылады.

Туқымнан өсирилген нәллер, вегетатив жол менен алынған нәллерге салыстырғанда бирқанша артықмашлықларға ийе келеди. Олар дурыс хәм жақсы раўажланған, күшли тармақланған тамыр системасына ийе болып, көширип отырғызыуға жақсы шыдайды хәм узақ жасаушылығы менен ажыралады. Туқымнан өсирилген ағаш-пута өсімликлериниң нәллери жақсы шақаланады, жоқары манзарали нәтийже береди, олардан сулуу, тууры бағаналы, симметриялы раўажланған турықтағы өсімлик алыуға болатуғынлығы белгили. Усыған байланыслы барлық жағдайларда туқым менен көбейтиу мүмкиншиликлери бар болса, оған артықша итибар бериуимиз керек.

Өсімликлерди туқым арқалы көбейтиуде жоқары сападағы отырғызыу материалларын алыу ушын туқымның келип шығыуы хәм сапасы айрықша әхмийетке ийе екенлигине дыққат бөлиуимиз зәрүр. Жергиликли жерлерден алынған туқымлардан жетистирилген өсімликлер жақсы өсетуғыны хәм раўажланатуғыны көп жыллық әмелиятлар менен изертлеулер арқалы тастыйықланған. Өзиниң климатлық жағдайы менен кескин ажыралатуғын басқа районлардан алып келинген туқымлар егилетуғын районлар ушын көбинесе аз жарамлы ямаса жарамсыз болып келеди.

Алымлардың хәр қыйлы климатлық районлардан келип шыққан туқымларды егиу тәжирийбелери туқымның географиялық келип шығыуы үлкен әхмийетке ийе екенлигин тастыйықлады. Бирдей климатлық областлардан жыйналған туқымлардан өнип шыққан көплеген ағаш-пута түрлери, кейин ала басқа жерлерге көширип отырғызылғанда көбирек

зақымланады хәм төмен тутады. Оларда қыйсық бағаналар пайда болып, есиў әстелеседи. Ал кубладан жыйнап арқаға егилген туқымлардан алынған нәллер суўықтан жәбирленеди, көбинесе көбирек тоңып қалады хәм толық өледи.

Булардың хәммесин есапқа ала отырып туқымларды жергиликли тоғайлардан, тоғай парклери хәм қалалық жасыл ағашлардан жыйнаў керек.

Өзбекистан Республикасы биринши президенти И.А.Каримов Өзбекистан Республикасы Олий Мәжлиси нызамшылық Палатасы хәм Сенатының 2010-жыл 27-январь күни болып өткен қоспа мәжилисинде хәм Министрлер Кабинетиниң 2010-жыл 29-январь күни болып өткен мәжилисинде сөйлеген сөзлеринде аўыл хәм қалаларды абаданластырыўдың әхмийетли факторларының бири жасыл зоналар дүзиў, бағлар менен тоғайзарлықларды пайда етиў керек деп айрықша атап өткен еди [1].

Қала хәм елатлы пунктлерди абаданластырыўдың тийкарғы элементлериниң бири көклемзарластырыў болып табылады. Көклемзарластырыўдың тийкарын ағаш-пута өсимликлери курайди. Себеби жасыл ағашлар бул жерлердиң санитариялық-гигиеналық жағдайларын жақсылаў ушын үлкен әхмийетке ийе. Бағлар, парклер, қиябанлар адамлардың таза ҳаўада көбирек дем алатуғын орны болып табылады. Соның менен бирге жасыл ағашлар елатлы пунктлерди, қалалар менен район орайларын архитектуралық-көркемлик жақтан безеўдиң әхмийетли элементлериниң бири есапланады.

Соңғы жыллары Өзбекистанда, соның ишинде Қарақалпақстанда көклемзарластырыў жұмыслары кең пәтлер менен алып барылмақта. Жасыл қурылыстың бул түриниң турақлы түрде өсип барыўы, манзаралы ағашлар менен путалар нәллерине болған талапты жылдан-жылға күшейтип бармақта. Жасыл қурылыс жұмысларының нәтийжеси нәллер жетистириўде сапалы туқымлар жетистирип бериўден ибарат.

Өсимликлердің акклиматизациясы проблемасында белгилі орын туқымларды изертлеуге арналады. Туқымларды хәр тәрәпке изертлеулер жүргизиў мәселелери илимпазлардың дыққатын қайта-қайта өзине тартты.

Ағаш-пута өсимликлерин үйрениў процессинде олардың туқым өнімдарлығы бойынша мағлыўматлар үзликсиз толықтырылып барылмақта [2].

Ағаш-пута өсимликлери түрлерин өндириске еңгизиў тәжирийбелерин хәм туқымлық материалларын кеңейтиў мақсетлери ушын туқымлардың егислик сапасын, көгериўшеңлигин изертлеуге айырықша әҳмийет бериледи [3].

Ағаш-пута өсимликлери түрлериниң туқымларын тәбийий жағдайдан әкелингенде, сондай ақ оларды мәдений өсиў жағдайларынан жыйнап алып пайдаланылғанда олардың сақлаў мүддетлери, нормал көгериў хәм нәллердиң толық раўажланыўы ушын зәрүрли жағдайларын анық билмеўимиздиң ақыбетинде туқымлық материаллардан көплеген зыянлар келип шығады, нәтийжеде туқымлардың пайда болыў уақты, писиў дәрежесин хәм тынышлық дәўирин изертлеў үлкен теориялық хәм практикалық қызығыўшылық туўдырады.

Бирақ ағаш-пута өсимликлери түрлерин интродукция етиў хәм акклиматизация процессинде туқымлардағы тийкарғы биологиялық кәсийетлердиң өзгериў нызамлықлары еле толық изертленбеген.

ПАЙДАЛАНҒАН ӘДЕБИЯТЛАР

1. Каримов И.А. “Тийкарғы ўазыйпамыз – ўатанымыз раўажланыўын хәм халқымыздың абаданлығын және де көтериў”. Министрлер Кабинетиниң 2010-жыл 29-күни болып өткен мәжилисиндеги сөзи.

2. Мисник Г.Е. Семена декоративних пород. М.-Л. Изд. Мин-во коммунального хоз-ва РСФСР., 1947.

3. Отенов Т.О. Қарақалпақстанның қала хәм аўылларының жасыл қурылысы. Нәкис “Қарақалпақстан”, 1984

2-имиha.....	155
Tadjiyev M.kh., Narzullayev kh.B. Water is the origin of life.....	157
Xalimov B. Yoshlarni milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalashda geografiyada didaktik o'yinlarning ahamiyati.....	159
Kulimov A. Begliyev S. Узлуксиз экологик таълимнинг долзарб муаммолари.....	161
Axmedova M. Tabiat bilan tanishtirish mashg'ulotlarida bolalarning fikrlash qobiliyatini rivojlantirish.....	162
D.Nurullayeva Geografiya fanini o'qitilishida dolzarb vazifalar, muammo va yechimlari	164
Nurmetova Z.Q. Biologiya darslarida harakatli animatsiyalarning ahamiyati va roli.....	165
Qarriyev R.B. Kimyo-biologiya fanlarini o'qitishda zamonaviy pedogogik texnologiyalarning foydali tomonlari.....	166
Begliyev S., Babadjanov A. Biologiya darslarida axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish.....	167
Begliyev S., Sobirov D. Biologiya darslarida o'quv filmlaridan foydalanish.....	169
Рахимова И.Р., Маткаримова Н.А., Қулимов А.К. Кимё таълимида ахборот-коммуникация технологияларининг роли ва аҳамияти.....	170
Раббимова Г.Т. Обнаружение маркеров микроорганизмов из генитального тракта беременных методом газожидкостной хроматографии	172
Г.Ж.Оразымбетова, Э.А.Абдисаттарова, А.С.Ерекеева, Г.К.Рахимов Физико-химические исследование сырьевых смесей цементов с добавкой хлорсодержащих отходов кальцинированной соды	174
Г.Ж.Оразымбетова, Э.А.Абдисаттарова, А.С.Ерекеева, Г.К.Рахимов Влияние дистиллерной жидкости на физико-механические свойства портландцемента.....	175
Отенова Ф., Қошмағамбетова Ш. Ағаш-пута өсимликлери түрлерин тухымлары аркалы көбейтиўдиң биологиялық әҳмийети.....	177
Матниязова А.С., Гүлиметов Б. Гүз мәўсимиңде бала-бакшаларыңда тәбият мүйешин шөлкемлестириў методикасы.....	179
У. Р. Ризаева Атроф-мухит муҳофазасига – барча масъулдир.....	180
Kosnazarov K.K., Durdibaeva R.K., Uteniyazov K.Q. Soya o'simligi va uning kelib shiqish tarixi.....	181
Kosnazarov K.K., Durdibaeva R.K. Soya o'simligining seleksiya uslublari natijasida yaratilgan navlari.....	182
Турсынов М., Ембергенов Н., Сувонова С., Турдыбекова З. Қарақалпақстан Республикасында өндирис күшлерин жайластырыў хәм раўажландырыў мәселелери.....	183
Матиякубов Х.Я. Келиб чикиши жихатидан турли хил бўлган тизмаларда хўжалик белгиларнинг намоён бўлиши.....	185
Artikov X.Q., Kanatbaeva T.S. O'zbekistonda ekologik toza energiya manbalari.....	187
Artikov X.Q., Kuralova G.J., Kanatbayev S.S. Vodorod, kelajak yoqilg'isi.....	189
Худойбердиева З.Э. Худойбердиев Э.Н. Роль межпредметных связей в биологических исследованиях.....	191
Худойбердиев Э.Н., Назаров Ж.Т. Основы техники электробезопасности на лабораторных занятиях по электричеству.....	192
К.М. Джаксымуратов, А.Шарибаев, Г.Р.Есенбаев Роль пресных подземных вод (линз) в водообеспечении населения южного Приаралья.....	194

Tamambetova Sh.B., Baltamuratova A., Qarlibaeva X. “Populyatsiyalar ekologiyasi” mavzusini o‘qitishda “keys-stadi” metodidan foydalanish	136
Тамамбетова Ш.Б., Садыков Д., Тажимуратова Ш. “Экология ва табиатни муҳофаза қилиш” курсини ўқитишдаги замонавий ёндошувлар	137
Тамамбетова Ш.Б., Нурмахашева Г. “Экология ва табиатни муҳофаза қилиш” курсини ўқитишда модул тизимидан фойдаланиш	138
To‘reniyazova V. Umumiy va o‘rta ta‘lim maktablarida ekologik ta‘lim tarbiya ishlarini yoshlar ongiga singdirish va olib borish masalalari	139
Toshpulatova D., Irmatov F., Abdaminov A. Fizika o‘qituvchisini pedagogik faoliyatga tayyorlashda o‘qitishning uzviyligi	141
Tugalov F.Q., Xolbo‘tayev Sh.X., Eshto‘xtarova O., Abduganieva M., Erjigitov B. O‘quvchi va talabalarda “Zanjir reaksiyasi” tushunchasini shakllantirish metodikasi	142
Турдибеков И.Т., Холдоров Н.Х., Джамолов Ф.Н. Физика таълимида замонавий педагогик технологиянинг интерфаол инновацион усулларини қўллаш	143
Tursimuratov S.S., Mamutova A. Telekommunikatsiya tarmoqlarini o‘rnatishda Cisco Packet Tracer virtual bag‘darlamasi qo‘llanma qo‘l yordamchisi	145
Узақбаева Г.В., Джуманиязова М.М. Биология пәнин оқытыўда жобаластырыў методынан пайдаланыў	146
Утенова Г.У. Биология сабақларын оқытыўда локал дәрежедеги педагогикалык технологиялардан пайдаланыў	147
Утенова Г.У., Турениязова Р.К. Биология сабағын өткенде ностандарт тапсырмалар арқалы талабалар билимин баҳалаў хәм қадағалаў	148
Найдаров В.К. Fizikadan eksperimental ko‘nikmalarni shakllantirishning didaktik imkoniyatlari	149
Xudoyberdiyev G., Eshdavlatova M., Yusupova D., Bolbekov S. Fizikani o‘qitishda anagramma o‘yinidan foydalanish	150
Xudoyberdiyev G., Yusupova D., Meliyev J., Bolbekov S. Fizikani o‘qitishda charxpalak interfaol metodidan foydalanish	152
Хуррамов А., Арамова Г. Зоологиядан “Нематодалар синфи” мавзусини ўқитишда “Фикрларнинг шиддатли хужуми” методидан фойдаланиш	154
Хушвақтов Б.Н. Фотозффе́кт мавзусини ўқитишда назария ва амалиёт уйғунлигига эришишнинг услубий омиллари	156
Xushvaqto‘v B.N. “Ko‘z – optik sistema sifatida” mavzusini o‘qitishda tarixiy manbalardan foydalanish	158
Эрматова С.У., Айтбаева Г., Хабибуллаев А. Экологик омиллар ва уларнинг овқат ассимиляцияси механизмларига таъсири	160
Эрматова С.М., Муродова У.Д. Экологик таълим жараёнида муаммоли технологиядан фойдаланиш	161
Юлдашева М.Р., Тўраева Х.К., Азимова Г.З. Органик кимёда лаборатория ишларини овозли анимациялардан фойдаланиш имкониятлари	163

3-СЕКЦИЯ

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ МАШҚАЛАЛАР ҲӘМ ОЛАРДЫҢ ШЕШИМЛЕРИ, ШЫҒЫНДЫСЫЗ ТЕХНОЛОГИЯЛАР

Alikulov S.S., Bekmirzaeva X.U., Mamatkulov K.Z., Ergashev J., Qayumova L., Abduraxmanov I., Toshtemirov Sh. Fragmentation of relativistic ^{10}C nuclei in nuclei emulsion at energies 1.2 A GeV	165
Акимова А.П. Функциональные реакции организма человека в условиях Республики Каракалпакстан	166